

כמה דברים בשעה גדולה לשירתנו (עם ספר השירים של י. בת-מרים)

מאת נתן אלתרמן

סמנה בשירתנו. וכשאתה קורא, כבר בשירו הראשון של מחזיר זה, את השורות האומרות ללא הטעמה, כמו בדרך אגב, כי רק עפרה של הארץ, שעה שהוא יכסה את עינינו הנעצמות, יהיה הסבר לסוד הפג"י שה בינינו ובינה, שעה שאתה קורא זאת נאלמות לרגע דום כל שורית של משוררים אחרים שזמרו ארץ זו, ונשארות רק המלים האומ"רות כך:

לא אֶתְפַּשֵׁן, מִתְגַּלִּיתִי נֶעְלָמָה,
לא אֶרְדֵּ אֶל סוּף דַּעְמָךְ,
יָגַע בְּעֵינַי הַנְּעֻצָמָה
פְּהִסְבֵּר לִי מוֹכֵן עֲפָרָךְ.

החידה ופתרונה גם יחד צוררות כאן לעולם בתוך ארבע שורות אלו שסופן להימנות עם שורות-גורל של השירה העברית.

ה.

כן, ספר זה, עם היותו ליריקה שטעמה טעם היחוד המובהק, הוא גם נושא קולן ודברן של תקופה ושל הוויות מפנה חברתיות גדולות. משורריו של דור שלם היו רובם, מי פחות וזמי יותר, נגועים בייצר זה של ביטוי מהויות כאלו. רתייע"תה של המשמרת הצעירה בספרו תנו כיום מתחומים אלה היא אולי למעשה אחת התופעות הטבעיות ביר תר במהלכה של ספרות, זוהי רתייעה אשר גילויה הנכונים, אלה שאינם פרי אפנה מלומדה (ויסודות של אפנה היו מצויים בכל דור ובכל נוסח) היא גיחה אל כיוונים חדשים העשויים גם להשיב ולרענן נושאים ישנים. אם כך ואם כך, על רקע צביונה החרוזה של שירתנו עשוי ספר זה של בת-מרים להיראות כמשהו יוצא דופן, שמקומו הנכון במסלול אחר ובמערך סגנונות אחר, ואף על פי כן, דומה כי מה שאירע לכמה ספרים אחרים של חבריה, שהופיעו לעת זאת, לא יארע לספר הזה. דומה כי כאן לא תעלה כלל על הפרק שאלת ההבדל בין שירת כלל ושירת פרט שבו. דבר זה לא יארע לו מכוח הישוקי השירה הע"יים כל כך, המאחים את יסודותיו השונים לניגון אחד חזק ומכניע, מבחינה זו אין כספר זה דבר בשע"ת ובמקומו, הוא פותח לפני שיר"תנו שער של התחדשות ושל טלי טלה העשויות גם להטות את מהלכה אל מסלול שהוא חדש יותר אף מן החדש-ביותר.

ומתוך שפעת קולותיו העזים דמ"מות הקשוחות של הספר, מתוך כל הסער והסוחף שבו, מבקיעה קבועה ודוממת ישותם התקיפה של לילה ודין, כמהות אשר שתי מלוי תיה הן גם שמו של פרק מפרקי הספר וגם ישות המחלחלת בכל שיר משיריו, גם באלה שקדמו לפרק זה. ישות אלמת ודוברת זו היא גם אר"פק לדמויות וגם תוך שלהן, גם רקע לדברים וגם צומת להם. ישות זו עולה גם בפרקים מאוחרים יותר, אך זה עולה ובוקע גם הרבה לפני כן, כבר בפתח הספר, כבר בשירי הנעורים היחפים הבוכים בכי אביב נוצץ, גם כאן אתה רואה פתאום את המהות השליטה והשר תקת הזאת, כשהיא מובעת בכמה שורות שלא תרפינה סמן, שורות של קפאון וקנאה ולהט כמו אלו:

אֶנְצָבֵל קִירֹת רֹאם תְּדַרְי
כָּל אֶתְד לְבָדוּ לְגִי קוֹרְה,
נְאֻשָׂא מוֹל כּוֹכְבֵי מְזֻלֹת
אֶת פְּנֵי תְּדֻלֻקִים כְּמִגְוָרְה.

באור של קירות סוגרים, שאינם מחסה, ושל מרחבים פתוחים, שאינם מנוס, באור זה של פנים דלוקות אל לילה, מוארת גם התקדשה הנ"זירית והשוקת-השפתים שבשער הס"סר ומואר גם ציור הציורים הרוטט ודומם אשר ספר זה ישאנו לעד בחיקו יחד עם השירים הגדרי לים שהיו מעתה מן העזים הקיי"מים לעד בגנוי רוחו של העם. מלים

של ספר זה בלבד, היא מסימני ההיכר הבולטים ביותר של משוררי דור אשר עמו עברה השירה הע"בית את מפתנה של ארץ ישראל. אך כאן אתה חש את טעמיה של הפילות הזאת, לא על דרך הצרי"מה והדיסונאנס והדגשה הקרעים, כדרך שזימרה אחרים, כאן אתה חש לא את הטראגיות שבה תג"ש שות המהויות השונות, כי אם את הטראגיות האחרת, אולי העמוקה יותר ונכונה יותר, שבהארמוניה הגורלית שבה הן פתמוגות יחד בנפש האחת.

משום כך יכול אתה למצוא כאן, אף בסדרת שירים אשר לחן התפלה היהודית עולה מתוכם, את צליפת המעוף והגהי של ספרות עם נכר וארץ נכר, הנשורות בשיר היהודי

בת-מרים

בת-מרים — רישום של בתיה ליזנסקי

לא על דרך ההבלטה המכוונת, כי אם כבלי משיס, כמאליהן, משום כך מוצא אתה כאן, בשיר של בית-אבא, שורות מופלאות (והיות כמו אלו:

— אֶלִי, אַחֲרִי, אֶל אֶפְסָיִם,
אֶל קְצוֹתַי, נְמוֹגִים, מִתְמַלִּים,
הַתְּמַתִּי, הַתְּמַשְׁכִּי נָא אִפְיִם,
אֶת תְּקִיעֹת, אֶת תְּרוּעֹת וְשִׁבְרִים.

זליל השופר היהודי, היכול להי"שמע כשהוא בוקע מתוך עשן של נרות נשמה, או כשהוא עולה בקד"מותו המידברית, הפראית והניירה, נשמע כאן פתאום כמו שירת דהרה על פני ערבות שלג נכדיות, יחד עם זמירות עס"ר ושיריקות רוח וצלצלי זוגים, זו תערובת מפ"תיעה ומרתעת כפי שרק אמת פסור טה ומציאותית עשויה להפתיע ולהרטיע.

ד.

מסע הנומים העזים, המראות והקולות, שבספר זה, מעביר לפניך כמו בסך את נושאי ייחודה יעיק"ריה של השירה העברית בדור התמורה והתחיה, כך, למשל, ענין הפגישה עם ארץ ישראל, עם מכרי"דה גורלית ונגזרת ונוסכת מרא, נושא זה, שהוא אולי יחיד במינו בשירת העולם, דומה שאין הוא עתיד להישנות עוד בחוקף כזה ובתחושת דחיפות כזאת אף בשירה העברית עצמה, זו שצמיחה תהא מעתה מתוך הארץ ולא אל תוכה, זו שמשורריה הם ילידי הארץ.

ארץ ישראל היא אחד מעיק"דיו של ספר זה שלפנינו, אך רק עכשיו, בפגישתך זו עמדה, אתה חש באיזה כוח של מעוף חפשי ושל גיבוש מהורק גם יחד מעיצב בו נושא סורר וסרבני זה — שלכ"אורה אולי אין קל ממנו ומפתה ממנו, נושא שההצהרה והדראמאט"יות המודגשת אורבות לו סביב, כאן הוא מודבר בתקופות של ייחוד ושל משמעות כוללת שאין עזות

כמתוך סער פתאומי ורצוף של שירה אתה יוצא מאצל הספר הזה, אתה חש כי משהו פשוט מאוד הנדיר מאוד התחולל זה עתה סביבך, זו תחושת הווייתן של יצ"רות אמת חיות והזקות, אתה נושא עיניך ורואה כיצד גופי שירתנו כולה זעים למשבה של רוח חיה ומפעמת זו, אין ספק — כך אתה אומר בלבך — כי זה אחד המגעים הגדולים והעזים שידע הכנור הע"ב"די, לאהר מכן אתה שווה קמעה, מסדיר טעמיד ודברייך, וקם לימר זאת כאן, בעתך, לקורא שספר זה מונומן לו.

ב.

לא רק לקרא — אם זה שמאז ואם זה שמהיום ולהבא — אתה אומר זאת, אלא גם לעצמך, שכן פגישתך הפעם עם שירה זו היא לך גילוי חדש וקביעת זיקה חדשה אליה, אתה ידע היטב כי חמורות של גישה ושל תפיסה לגבי צרכי"שיר אינן פליאה, ולמעשה הן דבר טבעי יותר מכל יחס של קבע ומכ" מסגרת של מסמרות נטועים, ואף על פי כן, משאתה תוהה על הוקף המחץ החדש שאתה חש בשי"רה זו ועל אפקים חדשים שנקרעו בה לעיניך, אתה יודע כי אין זה ענין שבשינוי צביונה וטיבה של, הערכה ספרותית", נכון, כמה וכמה להבי שירה בוהקים יותר וחדים יותר קהו או דהו בינתים, ואילו זו שלופה עכשיו לפניך שלמה ותקיפה, ואף עזה וכובשת משתיית, ובכל זאת, לא זה הדבר המפתיע איתך, מה שאתה חש יותר מכל הוא ענין העברתה של שירה זו כתודעתך אל מימד אחר של כוחות ותנופות.

לראש לכל — תחושת ההתמרד"נות והכיבוש העולה מתוך השירים הללו, תחושת הכוח המכוון הדי מודע, שוב אין אתה מוצא כאן ואין אתה מבקש כאן את ארשת הדוק הערפילי והדקות השבירה, את מה שכינינו צקן-לתש ובדומה לכך, אותה ארשת שבה נקבעו שירים אלה בתודעתם של רבים, כעת היא נמחית לבלי שוב, אין אתה אימר זאת כדי לקבוע כי חותם יד האשה אינו ניכר כאן, הוא שירי וקיים, אך משמעותו האמיתית שונה משדמיית תחילה, חותם זה משמעותו כאן לא המיית חלך-הרוח, אלא ניגון הסער, לא רטט האדווה אלא מסע הנחשול, במקום ייחודו של המעגל הסגור נשקף אליך ייחודם של המרתבים תפעורים, הוויות יסוד של פנים, ושל אומה ועולם, מעוצ"בות ונכבשות כאן לא רק בדרך גילופו של התג, לא במשתמע ובי מרומז ובמעוקף, כי אם פגיס אל פגים, מראה הקמיע הנדיר והמסוגר אשר שיויננו כדמיוננו לשירה זו — קמיע שאדם מתפעל מן הנופים וה"דמויות שנהרטו בו — הנה הוא נמוג ומתחלף ובמקומו קם מראיה והאמר הי כשהיא מוארת וסוערה כגיא חיון שהוא מן הגדולים והעזים בספרותנו.

ג.

זהו ספר אשר שרשי טעמי וסמ"פניו היהודיים, העבריים, חקפם רב ומתוש במידה שמעטות כמה, אך עם זאת וכנגד זה אין יהודיות"ועבריותו נשמרות לנפשו ולסגנון ואין הן מתבצרות — לא בדרך אינסטינקטיבית ולא מתוך קנאות של "השקפת עולם" — בתוך נוסח כלשהו, לא משלהן ולא משל יפי קדם.

"רכב אש בין הררי תבל", כך עולה ארץ ישראל מן הספר הזה, אך מהות זו, על אף עצמת הביטוי האין-שני שהיא זכתה לו כאן, ועל אף להט הקנאות הקם מתוכה, אינה נחפכת בכך לכוח סיגר ומובדל, יחד אתו, ובמקביל לו, וכרמת פתח ולהט לא פחותות אולי משלו, נישי"אות בספר הזה גם סופות תנחי ותומר והכבלים והדגלים שבשירי רוסית, אכן, כפילות זו אינה ייחודו

אלו אני אומר כאן — על אף החג"רות המיותרת הנשמעת אולי מתוך כן — כדבר מעשי ופשוט של קב"י עת עובדה ושל ציון מאורע שמכבד לא היה דומה לו במעלה בספרר"תנו, הקורא העברי, הציבור העברי, העם בישראל, צריכים לדעת כי חיי הרוח היהודיים, חיי ספרותנו העברית, קיבלו בימים אלה מידיה העניות של משוררת עבריה נכס שאין רב ממנו באוצרות הזמן הזה.